

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/114/100-103>

Hüseyn Nağızadə
Qərbi Kaspi Universiteti
magistrant

<https://orcid.org/0009-0001-4867-0623>
iamhuseyn02@gmail.com

Rusiyada 1917-ci il Oktyabr çevrilişi və onun Azərbaycanın siyasi arenasına təsiri

Xülasə

1917-ci il Rusiya İnqilabı, fevral və oktyabr hadisələri ilə imperiyanın siyasi quruluşunu kökündən dəyişdi. Fevral inqilabı nəticəsində çar II Nikolay devrildi və müvəqqəti hökumət quruldu. Lakin bu hökumət ölkədəki iqtisadi və sosial problemləri həll edə bilmədiyindən, bolşeviklərin rəhbərlik etdiyi Oktyabr İnqilabı baş verdi və Sovet hakimiyyəti formalaşdı. İnqilabın başlıca səbəbləri arasında Rusiyanın Birinci Dünya Müharibəsində ağır məğlubiyyətləri, iqtisadi tənəzzül, ərzaq və yanacaq qıtlığı, kəndlilərin torpaq tələbi və fəhlələrin ağır əmək şəraiti yer alırdı. Müvəqqəti hökumət bu problemləri aradan qaldıra bilmədiyi üçün bolşeviklər "Bütün hakimiyyət Sovetlərə!" şüarı ilə siyasi üstünlük qazandılar. İnqilabın nəticəsi olaraq Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı (SSRİ) quruldu və sosialist ideologiyası rəsmi dövlət siyasətinə çevrildi. Yeni iqtisadi model tətbiq olundu, torpaq kollektivləşdirildi və sənaye dövlət nəzarətinə keçdi. Lakin bu dəyişikliklər uzunmüddətli siyasi repressiyalar və iqtisadi çətinliklərlə müşayiət olundu. Dünya tarixi baxımından Rusiya İnqilabı sosialist hərəkatların güclənməsinə və Qərblə Sovetlər arasında ideoloji qarşıdurmanın başlamasına səbəb oldu. İnqilabın təsirləri 1991-ci ilə qədər davam edən Sovet hakimiyyəti ilə dünya siyasətində mühüm rol oynadı. Məqaləmizdə 1917-ci ildə Rusiyada baş verən Oktyabr çevrilişi və onun Azərbaycanın siyasi arenasına nə kimi təsirlərinin olduğu barədə analiz, təhlil və müqayisə metodlarından istifadə edilməklə tədqiq edilmişdir.

Açar sözlər: *Oktyabr çevrilişi, bolşeviklər, Sovet hakimiyyəti, iqtisadi çətinliklər, sosialist ideologiyası*

Huseyn Naghizade
Western Caspian University
Master student

<https://orcid.org/0009-0001-4867-0623>
iamhuseyn02@gmail.com

The October 1917 Coup in Russia and its Impact on Azerbaijan's Political Arena

Abstract

The 1917 Russian revolution radically changed the political structure of the empire with the events of February and October. As a result of the February Revolution, Tsar Nicholas II was overthrown and a provisional government was established. However, as this government failed to solve the economic and social problems in the country, the October Revolution led by the Bolsheviks took place and Soviet power was established. The main causes of the revolution included Russia's heavy defeats in the First World War, economic decline, food and fuel shortages, peasants' need for land and workers' harsh working conditions. Since the provisional government could not solve these problems, the bolsheviks gained political advantage under the slogan "All power to the Soviets!" The revolution led to the creation of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) and socialist ideology became official state policy. A new economic model was introduced, land was collectivized and industry was brought under state control. But these changes were

accompanied by prolonged political repression and economic hardship. In terms of world history, the Russian revolution led to the strengthening of socialist movements and the beginning of an ideological conflict between the West and the Soviet Union. The consequences of the revolution played an important role in world politics under Soviet rule, which lasted until 1991. In our article, the October 1917 coup that took place in Russia and its impact on the political arena of Azerbaijan are analyzed using the methods of analysis, and comparison.

Keywords: *October coup, bolsheviks, Soviet power, economic difficulties, socialist ideology*

Giriş

1917-ci ilin Oktyabr çevrilişi, yalnız Rusiya İmperiyasının siyasi və sosial quruluşunu dəyişdirməklə qalmamış, həmçinin dünya tarixində əhəmiyyətli bir dönüş nöqtəsi olmuşdur. Bu çevriliş, uzun müddət davam edən siyasi və iqtisadi böhranların nəticəsi olaraq, çarizm rejiminin sona çatmasına və Sovet hakimiyyətinin formalaşmasına zəmin yaratmışdır. Birinci Dünya Müharibəsinin ağır nəticələri, daxili iqtisadi tənəzzül, sosial narazılıqlar, fəhlə və kəndli siniflərinin inqilabi əhval-ruhiyyəsi, Oktyabr çevrilişinin baş verməsində başlıca amillərdən idi. Bu prosesin nəticəsi olaraq, Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqının (SSRİ) yaranması ilə yeni bir siyasi və iqtisadi sistemin əsasları qoyulmuş, sosializm ideologiyası dövlətin rəsmi siyasətinə çevrilmişdir. Oktyabr çevrilişinin təsirləri yalnız Rusiyada deyil, həmçinin imperiyanın tərkibindəki müxtəlif xalqların siyasi həyatına da böyük təsir göstərmişdir (Kaspi, 1917). Azərbaycan, öz tarixi və coğrafi mövqeyinə görə bu dəyişikliklərin mərkəzində yer almış və Sovet hakimiyyətinin tətbiqi ilə qarşılaşmışdır. Bu məqalə, Rusiyada baş vermiş Oktyabr çevrilişinin Azərbaycanın siyasi arenasına təsirini, bolşevik ideologiyasının və Sovet hakimiyyətinin Azərbaycan cəmiyyətinə təsirini elmi əsaslarla araşdırmağı hədəfləyir. Məqsədimiz, bu tarixi prosesin Azərbaycan siyasi düşüncəsi və müstəqillik mübarizəsi üzərindəki uzunmüddətli təsirlərini detallı şəkildə təhlil edərək, bu dövrün mahiyyətini və nəticələrini dərinləşdirməkdir (Figes, 2008).

Tədqiqat

David Lane qeyd edir ki, Stefan Zweigın "Tarixdə həlledici məqamlar" kitabında 1917-ci ilin oktyabrında Leninin Rusiyaya qayıdışını dünya tarixinin ən önəmli üç "an"ından biri kimi qiymətləndirir. Digər iki hadisə isə 1453-cü ildə Konstantinopolun süqutu və 1815-ci ildə Napoleonun məğlubiyyətidir (Lane).

1917-ci ilin Fevral İnqilabı, artan korrupsiya, çarın geridəqalmış siyasəti və Birinci Dünya Müharibəsindəki ağır itkilər nəticəsində baş verdi. Petroqradda ərzaq qıtlığına görə başlayan iğtişaşlar sürətlə yayıldı, ordunun üsyançılara qoşulması Çar II Nikolayın taxtdan imtina etməsinə səbəb oldu. Müvəqqəti hökumət quruldu, amma Petroqrad Soveti və fəhlə sovetləri buna qarşı çıxdı. İyulda Aleksandr Kerenski hökuməti idarə etməyə başladı, amma Kornilovun çevriliş cəhdi və xaos vəziyyəti daha da gərginləşdirdi. Sentyabrda bolşeviklər Petroqrad və Moskva sovetlərində üstünlük qazandılar (Encyclopaedia Britannica, 2025). 1917-ci ilin 25 oktyabrında (7 noyabr) Qırmızı Mühafizəçilər, çoxluq zavod işçiləri ilə şəhərin mühüm yerlərini tutaraq Qış Sarayına yürüş etdilər və müvəqqəti hökumət müqavimət göstərmədən devrildi (Hallett, 2015, s. 60). Rusiyada oktyabr inqilabının əsas səbəbi vətəndaş cəmiyyətinin olmamasıdır. Antonio Gramsci 1920-ci ildə yazdığı "vətəndaş cəmiyyəti" konsepsiyasında Qərb cəmiyyətlərinin Rusiyadan daha mürəkkəb olduğunu vurğulayaraq, onların inqilabla çökə bilməyəcəyini qeyd etmişdir (Antonio, 2003, s. 36). David Lane, Oktyabr İnqilabının uzunmüddətli amilləri arasında kəndli yoxsulluğu, torpaq azlığı, pis həyat şəraiti və sənaye işçilərinin aşağı əmək haqqını qeyd edir. O, inqilabın üç ziddiyyətli mövqeyini təqdim edir: 1) İyerarxik iqtisadiyyatın mülkiyyət olmadan işləyə biləcəyini, lakin səmərəliliyinin azaldığını; 2) Siniflərin ləğvi və iqtisadi bərabərsizlikləri tam aradan qaldırmamasını; 3) Demokratiyanın gücləndirildiyini iddia etsə də, bürokratik nəzarətin qalması və geniş iştirakçılıq mədəniyyətinin gerçəkləşməməsini vurğulayır (Lane).

Oktyabr çevrilişi Cənubi Qafqaza, xüsusən Azərbaycana təsir göstərdi, amma hadisələrin saxtalaşdırılması səbəbindən uzun müddət Azərbaycanın tarixindəki rolunu obyektiv dəyərləndirmək çətin olmuşdur (Balayev, 2022, s. 138). Oktyabr çevrilişinə Azərbaycanın

yanaşması bəzən yanlış anlaşılmışdır. “Müsavat” partiyası, bolşevikləri deyil, Müvəqqəti hökumətin devrilməsini dəstəkləyirdi. 1917-ci ilin 7 noyabr qətnaməsində partiya, Müvəqqəti hökumətin xarici siyasətini və milli məsələlərə münasibətini tənqid edərək, onun süqutunun qaçılmaz olduğunu vurğulamışdır. (Bakinskiy rabochiy, 1917). Burada gördüyünüz kimi, bolşevikpərəst mövqedən söz getmir. Baxdığımız zaman, Azərbaycanın XX əsr tarixinin obyektiv cəhətdən araşdırılmasında böyük xidmətləri olan T.Svetoxovski və F.Kazımzadənin bu məsələ ilə bağlı yönəlimi doğruluq cəhətdən yetərli olmur. Onlar bolşeviklərin oktyabr çevrilişindən sonrakı qərarlarının müsavətçilərə həddindən artıq təsirindən yazır. Məsələ məhz 1917-ci il 2 noyabr tarixindəki “Rusiya xalqlarının hüquq Bəyannaməsi”ndən gedir (Dekret Sovetskoy vlasti, 1957, s. 40). Bu prinsiplər “Müsavat”ın strategiyasına heç bir real təsir göstərmədi. T.Svetoxovski'nin “Müsavat” liderlərinin bolşeviklərin şüarını milli muxtariyyətin həlli kimi qəbul etməsi fikri ziddiyyətlidir (Swietochowski, 1988, p. 37). Həmçinin F.Kazımzadənin bu məsələdə eyni mövqedən çıxış etməsi də, düzgün deyil (Kazemzadeh, 1951). Aydın Balayevə görə, oktyabr çevrilişindən sonra bolşeviklər, xüsusilə Azərbaycanda, yerli əhalidən dəstək ala bilmədikləri üçün vəziyyətləri çətin idi. Onların sosial dayağı zəif idi, əsas dəstəyi isə rus ordusunun radikallaşmış əsgərləri və Bakıdakı rus və erməni fəhlələri təşkil edirdi (Balayev, 2022, s. 142). 1917-ci ilin oktyabrında Bakı Şəhər Dumasına keçirilən seçkilərdə əsgərlərin 90%-i bolşeviklərə səs versə də, mülki əhali arasında dəstək yalnız 15,4% idi, bu da bolşeviklərin əsas dayağının ordudakı radikal əsgərlər olduğunu göstərirdi (Belenkiy, Manvelov, 1927, s. 181). 1917-ci ilin oktyabrının 27-də Bakıda keçirilən toplantıda müxtəlif siyasi partiyalar İctimai Təhlükəsizlik Komitəsinin yaradılmasına qərar verdilər. Komitə bolşevik çevrilişini "cinayətkar qiyam" adlandıraraq, Bakıda qanlı qarşıdurmalara yol verməyəcəklərini bəyan etdi və şəhərin bolşeviklərin hökmü altına düşməyəcəyini vurğuladı (Belenkiy, Manvelov, 1927, s. 194). Oktyabrın 31-də Bakı Soveti iclasında menşeviklər, eserlər və daşnaklar etiraz edib iclası tərk etdilər, bu da bolşeviklərə hakimiyyəti ələ keçirmək imkanı verdi. Yeni rəhbərlik formalaşdırılıb, əsas vəzifələr, o cümlədən İcraiyyə Komitəsinin sədri postu bolşeviklərə verildi (Ratqauzer, 1927).

Bakı Sovetinin qərarından sonra şəhərdə üç fərqli qurum hakimiyyət iddiası ilə çıxış etdi: menşeviklər, eserlər və daşnakların rəhbərlik etdiyi İctimai Təhlükəsizlik Komitəsi, bolşeviklərin nəzarətindəki Bakı Soveti və Şəhər Duması. Hər biri legitimlik iddiası irəli sürsə də, heç biri cəmiyyətin tam dəstəyini qazana bilmədi, bu da şəhərdə xaos vəziyyəti səbəb oldu (Belenkiy, Manvelov, 1927, s. 181). Bakıdakı siyasi qarışıqlıqda, bolşeviklər Şəhər Dumasını buraxmamağı seçdilər. Duma kütlələr arasında nüfuzlu olmasa da, iqtisadi güclərin təmsilçisi idi. Bolşeviklər, Dumanı qorumaqla şəhər təsərrüfatını idarə etməyə davam edərək, sosial partlayışın qarşısını almaq məqsədini güdürdülər. Bu, iqtisadi və siyasi xaosun məsuliyyətini tam üzərlərinə götürməmək üçün pragmatik bir addım idi (Baberoovski, 2003).

Bolşeviklər, Şəhər Dumasını İctimai Təhlükəsizlik Komitəsinə zəiflətmək üçün istifadə etdilər. S.Şaumyan, Dumanın mövcudluğunu Komitənin funksiyasız olduğunu göstərən bir arqument kimi təqdim etdi. Bolşeviklər, Dumanı demokratik bir qurum olaraq, rəqiblərini qanuni yolla sıradan çıxarmağa çalışdılar (İzvestiya Bakinskovo Soveta, 1917). 1917-ci ilin sonunda "Müsavat" partiyası Bakıda hakimiyyət uğrunda mübarizə aparan İctimai Təhlükəsizlik Komitəsi və Bakı Soveti arasında çətin bir seçim qarşısında qaldı. Hər iki qurum milli hərəkatın maraqlarına zidd mövqedə idi. Komitə menşeviklər, eserlər və daşnaklardan ibarət olub, Azərbaycan milli hərəkatını dəstəkləmədi; Bakı Soveti isə bolşeviklərin nəzarətində idi və milli tələbləri rədd edirdi. "Müsavat" partiyası, hər iki variantın milli hərəkat üçün təhlükə olduğunu görərək, Komitənin fəaliyyətindən kənarda qalmağa qərar verdi. Bu, partiyanın ideoloji müstəqilliyini qorumağa və bolşeviklərlə mümkün yaxınlaşmanı açıq saxlamasına imkan verdi. Nəticədə, bu qərar İctimai Təhlükəsizlik Komitəsinin nüfuzunun sarsılmasına və "Müsavat"ın daha güclü siyasi mövqe qazanmasına səbəb oldu (Swietochowski, 1988).

Nəticə

Rusiya inqilabları və vətəndaş müharibələri mövzusunda bir çox geniş tədqiqatlar aparılmış və bu sahədə çoxsaylı kitablar yazılmışdır. Zamanla yeni araşdırmalar ortaya çıxsada, hadisələrin şərhə və dəyərləndirilməsi müxtəlif yanaşmalarla qiymətləndirilir. Sovet Rusiyasının tarixi xüsusilə diqqətlə və həssas şəkildə araşdırılmalıdır, çünki Stalin və ondan sonrakı hakimiyyətlər bu dövrü öz ideologiyalarına uyğun olaraq yenidən işləyib, kommunist rejimini "qanuniləşdirmək" üçün istifadə ediblər. 1928-1953-cü illərdə Stalinə qarşı güclü tənqidlər və sərt ittihamlar səsləndirilmişdir. Oktyabr çevrilişi, Rusiyada və onun tərkibindəki digər ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda dərin sosial və siyasi təsirlər yaratmışdır. Azərbaycanın tarixindəki bu dövrün obyektiv dəyərləndirilməsi, həm bolşeviklərin, həm də müstəqil Azərbaycan milli hərəkatının maraqlarını düzgün şəkildə qiymətləndirmək zərurətini ortaya qoyur. Müsavatın siyasi müstəqilliyini qorumaq və həm bolşeviklərə, həm də Müvəqqəti Hökumətə qarşı mübarizə aparmaq qərarı, Azərbaycanın gələcək müstəqillik və milli hərəkat istiqamətindəki mübarizəsi üçün vacib bir addım idi. Bu dövrün düzgün başa düşülməsi, yalnız tarixi hadisələrin deyil, həm də Azərbaycanın siyasi düşüncə tarixinin və müstəqillik hərəkatının formalaşmasının açarını təşkil edir.

Ədəbiyyat

1. Antonio, G. (2003). *Vətəndaş Cəmiyyəti*.
2. Baberovski, Y. (2003). *Düşmən hər yerdədir (Stalinizm Qafqazda)*. Alatoran Nəşriyyatı.
3. Bakinskiy rabochiy. (1917). № 82.
4. Belenkiy, S., Manvelov, A. (1927). *Revoluchiya 1917 goda v Azerbaydzhane (xronika sobitii)*. <https://research.sociology.cam.ac.uk/news/perceptions-russian-october-revolution-great-britain>
5. Dekreti Sovetskoy vlasti. (1957).
6. Encyclopaedia Britannica. (2025). *The February Revolution*. <https://www.britannica.com/event/Russian-Revolution/The-February-Revolution>
7. Figes, O. (2008). *Die Tragodie eines Volkes*.
8. Hallett, E. (2015). *Lenindən Stalinə qədər rus inqilabı, 1917-1929*.
9. Kaspi. (1917). №117.
10. Kazamzadeh, F. (1951). *The struggle for Transcaucasia (1917-1920)*.
11. Lane, D. *Perceptions Of The Russian October Revolution In The Great Britain*.
12. Ratqauzer, Y. (1927). *Bakıda inqilab və vətəndaş müharibəsi*.
13. Swietochowski, T. (1988). *From Muslim Community to National Identity. Russian Azerbaijan 1905-1920*.

Daxil oldu: 08.12.2024

Qəbul edildi: 13.03.2025